

başı Mehmed Efendi ile diğer müslüman ve hristiyan bazı doktorlar tedavi etmişlerdi.

III. Ahmed ayrıca, Sarây-ı Hümayun'da, iç hazine ve Has Oda hazinesi ile Har-em Dairesi'nde dağınık vaziyette bulunan kıymetli kitapları bir araya toplatarak bunları koymak üzere, Arz Oda-sı'nın arkasındaki II. Selim'e ait beyaz mermer havuzlu bahçenin yerine müstakil bir kütüphane inşa ettirdi. Bundan başka annesi Râbia Emetullah Gülnûş Sultan için Üsküdar'da Yeni Vâlide Camii ile bunun yanında bir sebil, çeşme, sıbyan mektebi ve bir imarethane yaptırdı. İstanbul'da Bahçekapı'da Büyük Vâlide Turhan Hatice Sultan Türbesi yanında ikinci bir kütüphane, Ayasofya meydanında, bugün III. Ahmed Çeşmesi diye meşhur olan dört cepheli ve süslü çeşmeyi, Üsküdar'da İskele Meydanı'ndaki büyük çeşmeyi ve Kâğıthane'de Çağlayan önünde, şair Nedim'in "Çeşme-i nevpeydâ" adını verdiği üçüncü bir çeşme yaptırdı. Ayrıca, Galata Sarayı'nın tamiri ve vakıf şartlarının değiştirilmesiyle bu sarayın dışında bir cami, Boğaziçi'nde Bebek'te diğer bir cami ve altında bir mektep ile çeşme, Hasköy-Kasımpaşa arasında, Aynalıkavak'ta köprü başında ve annesine ait olan Galata Yenica-mii'nin güney cephesindeki avlu kapısının dışında yine bir çeşme yaptırdı. Okmeydanı'nda, Fâtih Sultan Mehmed adına yapılmış olan caminin minberinin, Kızkulesi fenerinin ve 1720'de yanan Cihangir Camii'nin tamirleri, Dolmabahçe'de sahil yolunun kapatılarak Fındıklı-Beşiktaş yolunun arkadan geçirilmesi işleri de yine bu padişahın emriyle yapılmıştır.

Osmanlı padişahları arasında en fazla evlenenlerden biri de III. Ahmed'dir. Hanımlarından birçok oğlu olmuşsa da bunların büyük bir kısmı küçük yaşta ölmüştür. Oğullarından sadece Mustafa (III. Mustafa) ile Abdülhamid (I. Abdülhamid) padişah olmuşlardır. III. Ahmed kızları vasıtasıyla Silâhtar Ali Paşa, Nevşehirli İbrâhim Paşa, Şehid Ali Paşa, Kaptanıderyâ Küçük Mustafa Paşa, İstanbullu Mehmed Paşa, Sarı Mustafa Paşa, Nevşehirizâde Mehmed Paşa gibi vezirleriyle de akrabalık kurmuştur.

III. Ahmed aynı zamanda iyi bir nişancı idi; seksen beş adımdan tek atışta bir altın dinarı tüfekte vurduğu, dokuz yüz geze (arşın) ok atıp Okmeydanı'nda adına taş diktirdiği bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Naîmâ, *Târih*, VI, 21-22; Silâhdar, *Târih*, I, 631; II, 295-298, 566-567, 644-729; a.mlf., *Nusretnâme*, I, Ü Ktp., TV, nr. 5983; Râşid, *Târih*, I, 356; III, tür.yer.; IV, tür.yer.; V, 213-214, 300-303; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 52 vd.; Küçük Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, tür.yer.; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 20, 148, 300-303; II, tür.yer.; Müstakim-zâde, *Tuhfe*, s. 76-78, 99, 301, 436, 465; Hüseyin Kâmi Hanyavî, *Girid Târihi*, İstanbul 1288, I, 42; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 94; Mehmed Râif, *Mirât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, tür.yer.; Ahmed Refik, *Lâle Devri (1130-1143)*, İstanbul 1331, s. 34-35; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 35; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 134; İstanbul 1945, II, 42-47, 302, 322-324, 492; M. Lucille Shay, *The Ottoman Empire from 1720-1734 as Revealed in Despatches of Venetian Baili*, Urbana 1944, s. 20-22; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, tür. yer.; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı 1730*, İstanbul 1958, tür.yer.; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 65-66, 79-80, 83-95; Mehmet İpşirli, "Lâle Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dair Bazı Gözlemler", *Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri*, İstanbul 1987, s. 33-42; Enver Ziya Karal, "Ahmed III", *İA*, I, 165-168; Semavi Eyice, "İstanbul", *İA*, V/2, s. 1214/111-113; H. Bowen, "Aḥmad III", *EI*² (İng.), I, 268-271.

MÜNİR AKTEPE

AHMED III ÇEŞMESİ

İstanbul'da

Bâb-ı Hümayun ile Ayasofya arasında
XVIII. yüzyıla ait
büyük meydan çeşmesi ve sebil.

Osmanlı dönemi Türk sanatının çeşme mimarisinde meydana getirdiği bir şaheser olan bu âbidevî çeşme, Sultan III. Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Kitâ-

besinde belirtildiğine göre 1141 (1728-29) yılında inşa edilmiş olup on dört kıtalık uzun tarih manzumesi Seyyid Vehbî'nindir. Ta'lik hatla yazılan bu uzun kaside her cephede çeşmelerin üzerine ve sebillerin yukarılarına işlenmiştir. Marmara'ya bakan taraftaki kitâbeden öğrenildiğine göre bu eşsiz eserin yaptırılmasını Sadrazam Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa tavsiye ederek gerçekleştirmesine ön ayak olmuştur. Bu manzumenin son tarih beyti bizzat III. Ahmed tarafından söylendiği gibi yine onun tarafından çeşmenin Ayasofya'ya bakan esas cephesinde boydan boya tek satır halinde celi-sülûs hat ile yazılmıştır. Bu husus, beytin altındaki ketebeden açıkça anlaşılmaktadır. Çeşmenin 1141 Ramazanında (Nisan 1729) henüz bitmediği, "saf, beyaz ve damarsız" mermerlerin acele olarak gönderilmesi isteğiyle Marmara nâibine yollanan bir belgeden öğrenilmektedir. Fakat Sultan III. Ahmed bu muhteşem eserin her bakımdan tamamlanmış olduğunu göremeden, 1730 Eylülü sonunda Patrona Halil ayaklanması ile tahtını kaybetmiştir. Çeşmenin mimarının kim olduğu bilinmemektedir. Pek çok yerde eserin, III. Ahmed döneminde Hassa başmimarı Kayserili Mehmed Ağa'ya ait olduğu yazılmış ise de bu iddiayı destekleyen hiçbir kayda rastlanmamıştır. Sadece kısa bir arşiv kaydı, Mehmed Ağa'nın çeşmenin alem ve şebekelerinin yaldızlanması işini üstlendiğini bildirmektedir. İlk yapıldığından günümüze gelinceye kadar III. Ahmed çeşme ve sebilleri büyük bir değişikliğe uğramamakla beraber, yakından ince-

Ayasofya
Meydanı'ndaki
III. Ahmed
Çeşmesi

lendiğinde bazı yerlerinde geç tarihlerde yapılmış ufak tamirlerin yamaları ve izleri görülmektedir.

III. Ahmed Çeşmesi dört cepheli bir meydan çeşmesi olarak tasarlanmıştır. Kare biçimli planında dört köşede, dışarı yarım yuvarlak çıkıntılar halinde taşan üçer şebekeli sebilleri vardır. Her cephenin ortasında ise birer çeşme bulunmaktadır. Çeşmelerin iki tarafında mihrap biçiminde birer niş vardır. Yalnız bir cephede bu nişlerin yerine birer kapı açılmıştır. Bu kapılardan girildiğinde ortadaki sekizgen hazne ile dış duvarlar arasında çepeçevre bir dehlizin dolaştığı görülür. Bu dehliz vasıtasıyla sebillerdeki sebillerle ulaşarak buradan gerekli hizmeti veriyorlardı. Çeşmenin üstü çok geniş saçaklı ve dışı kurşun kaplı ahşap bir çatı ile örtülüdür. Bu çatının ortasında sekiz cepheli bir kasnak üstünde dilimli bir kubbecik yükselir. Dört sebilin üstüne isabet eden yerlerde aynı biçimde fakat biraz daha ufak ve alçak dört kubbecik vardır. Yine kurşun kaplı olan bu beş kubbenin de tepelerinde, içlerinde oyma yazı olan altın yaldızlı tunç alemler yer alır.

Âdeta muhteşem bir köşk görünümünde olan III. Ahmed çeşme ve sebillerinin dış mimarisi, köşelerde yarım yuvarlak çıkıntılar teşkil eden sebiller ile hareketlendirilmiş, sebillerin şebeke aralarındaki sütunların üstlerinde duvar satırları, sütunları yukarı devam ettircesine yarım yuvarlak olarak yapılmıştır. Böylece, çeşmenin dış yüzeylerinde hâkim olan yatay çizgiler, bu sü-

tunlar ve bunları devam ettiren "çubuklar"ın yarattığı dikey çizgilerle dengelenmiştir.

III. Ahmed Çeşmesi, Türk sanatına Batı sanat üslûbunun sızmağa başladığı bir dönemin eseridir. Bu bakımdan onda klasik çağın sadeliği yoktur. Bütün satırlar hiçbir boş yer bırakılmadan tezyin edilmiş olup bu bezemelerin bir kısmının Türk süsleme sanatına ait olmasına karşılık aralarında Batı Avrupa sanatından alınmış motifler de görülür. Bu motiflerin tamamen hâkim olduğu yer, geniş saçığın alt yüzü ile çeşmelerin etrafını çeviren dal kıvrımlarıyla bezemiş çerçeve şeritleridir. Cephelerde yatay şeritler halinde uzanan süsleme arasında ise Türk sanatının mukarnasları, şemseleri görülür. Süslemenin bir kısmı mermer üzerine kabartma şeklinde yapılarak altın varakla yaldızlanmıştır. Diğer bir kısmı ise çindir. Bunlar teknik kaliteleri bakımından XVI. yüzyılın İznik çinileri ayarında değildirler. Çeşmelerin ayna taşının iki yanına çiçek kabartmaları işlenmiş, Ayasofya'ya bakan esas cephede musluğun üstüne bir madalyon halinde "mâşallah" yazılmıştır. Sebillerin altın yaldızlı tunç şebekelerinde lâle motifinin tekrarlandığı görülür.

III. Ahmed Çeşmesi, meydan çeşmelerinin bütün Türk sanatı tarihi içinde ortaya konulmuş en göz kamaştırıcı örneğidir. Avrupa'dan gelen ve Türk sanatına XVIII. yüzyıl başlarından itibaren sızan tesirler, burada henüz sadece süslemenin çokluğunda ve bazı kısımlarda kendisini belli eder. Bu anıt, çeşme mimarisinde XVIII. yüzyılda başlayan zengin bezemeli yeni akımın da temsilcisi olup bütün benzerlerini aşan bir güzelliğe sahiptir. Bu yüzden ki İstanbul'a gelmiş ve bu şehir hakkındaki görüşlerini yazılı olarak anlatmış olan yabancı seyyahların hepsi tarafından hayranlık ifade eden sözlerle tasvir edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Refik, *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1930, s. 101; a.mlf., "Üçüncü Ahmed Çeşmesi", *Akşam Gazetesi*, 28 Şubat 1936; İzzet Kumbarcılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 35; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 134; Muzaffer Erdoğan, *Lâle Devri Baş Mimarın Kayserili Mehmed Ağa*, İstanbul 1962, s. 9-10; H. Glück, "Türkische Brunnen in Konstantinopel", *Jahrbuch der asiatischen Kunst*, I, Leipzig 1924, s. 29.

SEMAYİ EYİCE

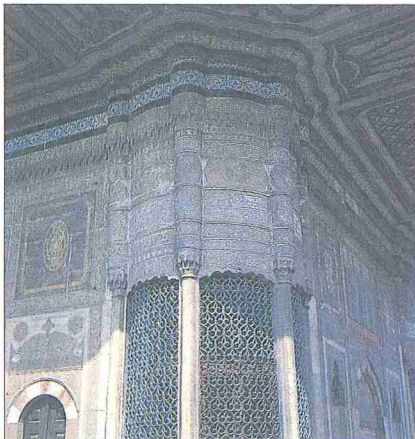
AHMED III ÇEŞMESİ

Üsküdar'da İskele Meydanı'nda
XVIII. yüzyıla ait meydan çeşmesi.

Şehrin Anadolu tarafındaki ana ker-
van yolunun ve İstanbul Boğazı'nın iki
yakası arasındaki bağlantıyı sağlayan
iskelenin başında olan bu âbidevi çeş-
me, Sultan III. Ahmed'in emriyle 1141'-
de (1728-29), annesi Râbia Emetullah
Gülnüş Sultan'ın (ö. 1715) hayratı olarak
Sadrazam Damad İbrâhim Paşa tara-
fından yaptırılmıştır. Çeşmenin az öte-
sinde Gülnüş Sultan'ın türbesi ile kendi
hayratı olan büyük Vâlide-i Cedid (Yeni
Vâlide) Camii bulunmaktadır. Çeşmenin
suyu, Merdivenköy civarındaki Karaman
çiftliğiyle Sazlıdere'deki kaynaklardan
alınmış ve İbrâhim Paşa Su Yolu olarak
adlandırılan kanalla Şerefâbâd Sarayı'na
verilmiş, ayrıca daha başka birçok çeş-
menin de beslenmesi sağlanmıştır. Çeş-
menin üzerinde, üç şair tarafından dü-
zenlenmiş ta'lik hatla işlenen üç tarih
manzumesi vardır. Bunlardan kuzey
cephede olanı Nedîm'in, doğudaki Rah-
mî'nin, güneydeki ise Şâkir'indir. Denize
bakan cephesinde çeşmenin III. Ahmed
ve İbrâhim Paşa tarafından yaptırıldığı
bildirilen celi-sülûs hatla yazılı tek satır
halindeki beytin altında görülen çok gi-
rift imza, Sultan III. Ahmed'in bu kitâ-
benin hattatı olduğunu ispatlamaktadır.

Çeşme dört yüzlü bir meydan çeşme-
si olmakla beraber denize bakan yüzün
diğerlerine göre daha zengin tezyinata
sahip olmasından ve padişahın hattı ile
kitâbenin de bu tarafta bulunmasından
esas cephenin bu taraf olduğu anlaşılmak-
tadır. Köşeleri pahlı bu kare biçimi-
nde olan çeşmenin her bir yüzünde
ortada sivri kemerli bir çeşme nişi bu-
lunmaktadır. Yalnız deniz tarafı cephe-

III. Ahmed Çeşmesi'nin köşe sebili

Üsküdar III. Ahmed Çeşmesi'nin eski bir gravürü

